

הלכות ברכת המזון סימן קפו

ביאורים ומוספים

ולגבי קטן שהתפלל תפילת ערבית של שבת, שיש הסוברים שמי שהתפלל ערבית אינו חייב בקידוש אלא מדרבנן, כתב בשעה"צ לקמן (סי' תנא ס"ק ב) בשם דרך החיים שאין יכול להוציא את הגדול בקידוש, משום שחיובו אינו אלא יתרי דרבנן וחוב הגדול הוא יחד דרבנן, ובשם החיי אדם כתב שחולק על כך, וטעם הדבר התבאר בדבריו, שכיון שאם לא התפלל הקטן הרי חיובו הוא יחד דרבנן, גם לאחר שהתפלל יכול להוציא את הגדול ידי חובתו. וכן כתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' ז ד"ה ולעני"ד).

ובטעם החולקים כתב החזו"א (שם) שדעתם שאין ערבות לקטן, ולפיכך אין קטן יכול להוציא גדול אלא אם כן הוא באותה דרגת חיוב של מי שהוא רוצה להוציא.

[ובספר ששי"ב (פנ"א ס"ק לה) העיר על כך, שלענין קידוש לא הסיק המשני"ב שיש להחמיר בדבר].

ולהוציא קטן אחר, כתב הכף החיים (ס"ק יא) שבחודאי הקטן מוציא, כיון שחיובם שווה. ואולם לענין קטן בן י"ג שנה להוציא קטן כמותו, דעת הגרש"ז אויערבך (שש"כ שם הע' לח) שאינו יכול, כיון שיתכן שהשומע כבר הביא שתי שערות [וכמו שטומטום אינו מוציא טומטום אחר, כמבואר בשו"ע לקמן (סי' תקפט ס"ד)].

סימן קפז

דייקים בנסח ברכת המזון

[משנ"ב ס"ק ג]

'בפי כל מי ולא בפה' (וכו', כי הוא לשון בפה"ש).

1) ולגבי ברכת 'ברוך שאמר', כתב לעיל (סי' נא ס"ק א) שיש לומר 'בפה עמר בניקוד סגול'.

2) ובשבת, כתב השו"ע הרב (סי' קפח ס"ה, בהגהה על פי סידור) שלפי קבלת האר"י ז"ל יש לומר 'רוענר', וכן כתב בליקוטי מהר"ח (ח"א עמ' קיח) שיש נהוגים לומר בשבת 'רוענו זוננו' בחוליים שאינו לשון בקשה, אך סיים שמנהגנו שלא לשנות כלל בשבת ממשבע הברכה בחול, וכן משמע מסתימת דברי המשני"ב שגם בשבת אומרו בלשון בקשה [וכן את המשך הנוסח זונינו פרנסינו וכו']. וכן כתב השלחן הטהור (קומראן, סי' קפח ס"ה), וביארו [על פי הירושלמי (שבת פט"ו הי"ג)] שכיון שכך הוא טופס הברכה, אינו בכלל איסור בקשת צרכיו בשבת [וכן התבאר במשנ"ב לקמן (סי' קפח ס"ק ט) לענין בקשת רחם' ואמירת 'הרחמן]].

[משנ"ב ס"ק ג]

מירי דאמר 'מלכא דעלמא', וענין במה שכתבנו שם (ס).

3) שם כתב השו"ע שאם דילג תיבת 'העולם' לא יצא ידי חובתו, וכתב במשנ"ב שם (ס"ק ו) ובביה"ל שם (ד"ה ואפלו) שדעת האבן העזר שמשפך אין צריך לחזור ולברך. ולדינא, העלה בביה"ל שם שאם אמר 'מלך' לבד בלא תיבת 'העולם', צריך לחזור ולברך, אולם אם אמר 'המלך' בה"א הידיעה, מסתבר שאינו חוזר ומברך.

[משנ"ב ס"ק ז]

וענין הנקבה (וכו', אינו רשאי שלא לחתום, מפל מקום בדיעבד יצא).

4) ומי שאין לו סידור ואינו יודע בעל פה אפילו את ברכת 'הון', כתב בשו"ת אגרות משה (ארו"ח ח"א סי' עד) שיברך 'בורא נפשות'. [וכתב השש"כ (פני"ד הע' קז) שגם לדעה זו, מי"מ אם ימצא לאחר מכן סידור, יצטרך לברך ברכת המזון, משום שברכה דאורייתא המשך בעמוד הבא

[משנ"ב ס"ק ג]

שאנייה צריכה לחזור ולברך (וכו', על דעת שער-אפרים וסיעתו אין למחות בידו).

5) התבאר בדבריהם טעם הדבר, שכיון שיש ספק לגבי חיובן של נשים בברכת המזון אם הוא מהתורה או מדרבנן, אם כן באופן של ספק ברכה נחשב הדבר כלפי הדאורייתא כספק ספיקא [ספק האם חייבת, וספק האם בירכה], וכלפי הדרבנן נחשב כספיקא דרבנן שדינו לקולא.

אמנם התבאר לקמן (סי' תריא ס"ק ג) לענין איסורי יום כיפור שאף על פי שספק האם איסורם מהתורה [מלבד אכילה ושתיה], יש להחמיר בספיקות לגביהם ואינו נחשב כספק ספיקא. וכן לענין ספירת העומר בזמן שהוא ספק לילה, התבאר בשעה"צ לקמן (סי' תפט ס"ק כ) ובביה"ל שם (ס"א ד"ה לספר) שיש להחמיר בדבר, כיון שלהרבה פוסקים הספירה בזמן הזה היא מן התורה. וכן לענין ספק במלאכת חול המועד, כתב בביה"ל לקמן (סי' תקל ס"א ד"ה ומותר) שאין להקל בדבר אלא אם כן הוא לצורך גדול, כיון שלדעת הרבה ראשונים היא אסורה מהתורה.

6) והרצוה לצאת מן הספק, כתב הכף החיים (סי' קפד ס"ק נה) שתאכל עוד כוית פת ותברך ברכת המזון ותכוון לפטור גם את האכילה הקדמת [אלא שבכי האי גונא היא צריכה לברך שוב 'המוציא' משום שנחשבת כ'נמלך'] או שתשמע ברכת המזון מאחר ותכוון לצאת ידי חובה. ודעת הגרש"ז אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שכדאי להורות לה שתברך, כדי שלא תהא ברכת המזון קלה בעיניה, ולא תבאנה הנשים לידי קלקול שיסברו שאינן חייבות לברך.

[משנ"ב ס"ק ז]

קטן חייב מדרבנן. היינו אפלו לא אכל רק פניחה, גם-כן חייב מדרבנן לחתום.

7) והמברך ברכת המזון עם קטנים, הוא עצמו גם חייב בברכת המזון, כתב לעיל (סי' ס ס"ק ט) שצריך להתכוון לצאת גם עבור עצמו, ואם שכח להתכוון, לא יצא. אך אם לא אכל כדי שביעה, כתב בביה"ל שם (ס"ד ד"ה לצאת) שכיון שבאופן זה אין חיובו אלא מדרבנן, אפשר שיש לסמוך על דעת הדרב"ז שבמצוות דרבנן אין צריך כוונה לצאת, ומשום כך אינו צריך לחזור ולברך. וסיים, שלכתחילה יכוון לצאת גם עבור עצמו, או שיכוון בפירוש שלא לצאת ויברך אחר כך עבור עצמו.

8) וקטן שלא אכל שיעור כוית, ון הגרש"ז אויערבך (הליכות יצחק ברכות סי' ה, הקטן והלכותיו פט"ו ס"ק א) אם יש ענין לחנוכה בברכת המזון. וכתב שאם אכל כדי שביעה, יש לחנוכה לברך, כיון שלשיטת הפמ"ג גדול חייב בכי האי גונא מדאורייתא, אך אם לא אכל כדי שביעה אין לחנוכה בכך, והוא חינוכו שאינו מברך על פחות מכשיעור. אך במקום שיש ספק אם אכל כוית, אף שדינו כספק דרבנן ולקולא, מי"מ אפשר לחנוכה לברך ברכת המזון [וראה עוד בנדון זה בקובץ מבית לוי ח"ה עמ' קא, וח"ז עמ' פח].

9) לענין קטן שאכל כדי שביעה והסתפק אם בירך, דעת הגרש"ז אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שצריך לחזור ולברך, כדי לחנוכה שיעשה כך לכשיהיה גדול.

ומי שאכל בעדו קטן והגדיל קודם שעבר שיעור עיכול, האם הוא חייב לברך מהתורה, ראה מה שכתבנו לעיל סי' קפד ס"ק יז.

[משנ"ב ס"ק ז]

אם מוציא לאביו, יש דעות בין הפוסקים, ויש להחמיר.

10) ואף החזו"א (ארו"ח סי' כט ס"ק ה) צידד בדעת המחמירים.

באר הגולה צא

הלכות ברפת המזון סימן קפו קפו

מדברבנו (ועין לקמן סימן קצט בענין זמון שלחם) : ב (ד) יקטן חוב מדברבנו כדי לחנכו. (ה) ונהיא דבן מקרה לאביו, (ו) כשלא אכל האב כדי (ז) שביעה (ח) שאינו חוב אלא מדברבנו :

קפו דיוקים בגנח ברפת המזון, וכו' ד' סעיפים :

א (א) יגש אומרים "ברוך משיב פני רעבים", ואין לאמר, (ב) והמוסיף גורע. ואם לאמר במקום ברפת 'הזן' "ברוך רחמנא (ג) מלקא מארה דהאי פתא" (ד) יצא. ויגש אומרים שצריך שיהיה "ברוך רחמנא דזן פלא" : ב בברפת הארץ. להרא"ש לא יאמר "שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה וכו'" (ה) ברית ותורה, "על בריהו שחמתם בבשרנו ועל תורתה שלמדנו", ודי בפעם אחד, והרמב"ם

<p>שערי השוכה</p> <p>ברבי מ"ש לישב קצת הלשון לטורח, ועין בפסוקים דף לח ובהשוכה שי למורא סימן נה, ע"ש. וברבי כתב שלא נכרו וצ"ח הנכבד מנה ורב חסדא ברבי ע"ש, ור"ל דר"ח הנה פהן כדאיתא בכמה דוכתי :</p> <p>דברים הראויים לנהג בהם : "שאתה זן, קמ"ץ תחת הש"י. אנחנו מודים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנינות. כפי כל חי ולא בפה. רענו בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם. וזנו במלאפוס. ואל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ו סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומפל טוב במלאפוס. ויאמר מאת ה' ויקדק במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא נמצא חן. וישבת ר"ח אומר מגדול ובחל מגדיל, חול"ם מלך גדול וחיד"ק כלי יריד מלך קטן, וסי' חדש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתוב בנביאים, עין עטרת זקנים סי' קפט. לא חסר לנו בחיד"ק תחת החי"ת. אל יחסר לנו בשנ"א תחת הי"ד ופת"ח תחת החי"ת וצ"ח תחת הפ"ך. ושל"ה כתב לומר חסר לנו ואל יחסר, שהנחלות עליון כמנין להם. בברפת כה"כ אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמר אמן. ויאמר בכל מפל כל הפ"ך דגושה. אם יש שני שלחנות ממש ועל כל א' יושבים ב"ב כפי עצמן יאמר 'על שלחנות אלו', אבל אם מסדרין הרפין על שלחנות הרבה כמו בסעודות גדולות הרי כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הדמיון, עין אחרונים [ועין בספר אליה רבה שתקן כל הנסחאות בהמ"ז] :</p>	<p>באר היטב</p> <p>(ב) שביעה. ואפלו גם הן לא אכל כדי שביעה דהני תרי דרפנו אפ"ה מוציא לאביו, כ"מ טוף פסחים, והתוספות טוף פ"ב ומגלה חולקין וכ"כ הגאון ומשמע שם דוקא במקלה ד"נא חכי. ופשוט דקטן אינו מוציא את האשה, מ"א :</p> <p>(ג) בדיעבד ולא לכתחלה כלל, כי אם לקטנים פחות משמונה שנה, ב"ח. דברים הראויים לנהג בהם : "שאתה זן, קמ"ץ תחת הש"י. אנחנו מודים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנינות. כפי כל חי ולא בפה. רענו בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם. וזנו במלאפוס. ואל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ו סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומפל טוב במלאפוס. ויאמר מאת ה' ויקדק במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא נמצא חן. וישבת ר"ח אומר מגדול ובחל מגדיל, חול"ם מלך גדול וחיד"ק כלי יריד מלך קטן, וסי' חדש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתוב בנביאים, עין עטרת זקנים סי' קפט. לא חסר לנו בחיד"ק תחת החי"ת. אל יחסר לנו בשנ"א תחת הי"ד ופת"ח תחת החי"ת וצ"ח תחת הפ"ך. ושל"ה כתב לומר חסר לנו ואל יחסר, שהנחלות עליון כמנין להם. בברפת כה"כ אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמר אמן. ויאמר בכל מפל כל הפ"ך דגושה. אם יש שני שלחנות ממש ועל כל א' יושבים ב"ב כפי עצמן יאמר 'על שלחנות אלו', אבל אם מסדרין הרפין על שלחנות הרבה כמו בסעודות גדולות הרי כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הדמיון, עין אחרונים [ועין בספר אליה רבה שתקן כל הנסחאות בהמ"ז] :</p>
---	---

משנה ברורה

ברמב"ם פרק ה מהלכות ברכות. כתב ב[ש"ת] שער אפרים : אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם ברכה, תכתב לברך, עין שם טעמו, וכן הסכים בחי"אדם ובמגן אבירים ; אכן בחידושי נבי עקיבא איגר וכן בבב"א יוסף פסקו שאינה צריכה לחזור ולברך, וכן מצודת פסרי מגדים. ומכל מקום נראה דהר"ד לכתוב על דעת שער אפרים וסיעתו אין למחות בידו, ועין בבאור הלכה : ב (ד) קטן חוב מדברבנו, הינו (ג) אפלו לא אכל רק פזית, בס"פ חוב מדברבנו לחנוכה, (ה) ונהיא דבן וכו'. רוצה לומר : שהיא דאיתא בגמרא דבן קטן מקרה ומוציא את אביו בברפת הפזון (א) כשאינו יודע לברך : (ו) כשלא אכל האב כדי שביעה, אבל אם אכל האב כדי שביעה שחוב לברך מן התורה, אין בנו קטן שמחוב רק מדברבנו יכול להוציא, וכתבו האחרונים, דקטן אינו מוציא את האשה, דשםא מדאורייתא תכתב : (ז) שאינו חוב וכו'. ואם גם הן לא אכל כדי שביעה, דהני אפלו תרי דרפנו, אם מוציא לאביו, יש דעות בין הפוסקים, (ד) ויש להחמיר :

א (א) יש אומרים ברורה וכו'. הינו שהיו נוהגין לומר קדם התחלת ברפת המזון : (ב) והמוסיף גורע. דאין להוסיף על מטבע שטבעו חכמים. (ג) לא יאמר 'כי לעולם חסדו עמו', כי חסדיו הם עם כל חי. (ד) שאיתא זן, קמ"ץ תחת הש"י. אנחנו מודים ולא אנו, דאנו הוא לשון אנינות. כפי כל חי ולא יבשה'י. רענו בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם, כי הוא לשון

ומשמע זה צריך לומר 'זוננו' במלאפוס. לא חסר לנו ואל יחסר לנו' [א"ר בשם של"ה] : (ג) מלקא מארה וכו'. חפי מה שכתב המחבר לקמן בסימן ריד (א) מורי דאמר 'מלקא דעלמא', ועין כמה שפכתנו שם : (ד) יצא. ודי ברכה ראשונה שהיא ברפת 'הזן', ואף שקצת מאד הברכה ולא אמרה בפסח שתקנו חכמים בלשון הקדש, אפלו הכי יצא בדיעבד הואיל והזכיר שם ודחשם יתברך היו קורין אותו בלשון 'רחמנא' ומלכות וענין הברכה, ומשמע עוד, דלדעה ראשונה אף שלא חתם גם כן (ס) מנני, דאף דיקמא לן דמקום שאמר לחתם אינו רשאי שלא לחתם, מפל מקום בדיעבד יצא, והדעה השנייה סבירא לה דהוא לעמוכא אף בדיעבד. ועין בפ"ח שכתב, דנראה לי לעקר הדעה הזו, והביאו באל"ה רבה. והנה כל זה הוא דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לכלי עלמא אין לשנות כלל מנפח הברכה שתקנו לנו חכמים ז"ל, וכמו שקמב"ר ברמב"ם פרק א מקריאת שמע ופרק א מהלכות ברכות. (ו) ומשמע באחרונים, דילדים קטנים נוכל לחנוכם לכתחלה בגנח זה מברפת 'הזן' (ז) וכן מעט מעט מפל ברכה, עד שידעו לברך כל ברכה כמתקנה : ב (ה) ברית ותורה. כי בגנסתם הנה כתוב : "שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה", ועל זה כתב הר"א ש דלא יאמר, שיהי יאמר אחר כך "על בריהו" וכו' ; ומה דאמר בגמרא : צריך שצ"ח ברית ותורה, הינו

שער הציון

(ג) עלתחמיר ומגן אברהם, וכן משמע בתוספות מגלה י"ט עמוד ב ובאור ורע, ודלא בלבד. ועין באל"ה רבה שכתב בחד תרועא דאפשר דגם הלבוש מודה בזה : (א) רש"י : (ז) שכן הוא דעת התוספות מגלה י"ט אור ורע בשם ר"י שירילאון ור"ן במגלה שם שכתב שכן עקר, ובפרט דעת הרמב"ן דסבירא לה דקטן גרע משאר חייבי ורבנו, דאין עליו חיוב כלל רק האב מחוב לחנכו : (ב) טור : (ג) אחרונים : (א) מגן אברהם לעיל בסימן קסו : (ד) גמרא. אבל שאר ברכות צריך לומר. ואי לא אמר יתר הברכות אי מעבב גם לזה שאינו יוצא כלל על-ידיה או לא, עין לקמן בסימן קצד סעיף קטן יג ובשער הציון שם : (ה) עין בחידושי ר' עקיבא איגר שהביא ממלחמות דסבירא לה הכי : (ו) אליה רבה והגר"ו, ומהו לילדים קטנים פחותים מח' שנה, מלא כב"ח שהצריך להוסיף באמצע, עין שם באל"ה רבה : (ז) הגר"ו. ונדו"א דכן הוא דצריך לחנוכם גם ביתר הברכות. ולפלא על הפגן אברהם שהצריך במקרה דברי הבי"ח ומשמע דדי בברכה זו לבד, וזה בודאי אינו, דמשהגיע לחנוך צריך לחנכו גם ביתר הברכות מעט מעט, בפרט דכל השלש ראשונות הם דאורייתא. ואפשר דגם הבי"ח סבירא לה הכי, עין שם בסימן קעב בדבריו ותכין, ויתכן דגם הפגן אברהם סבירא לה הכי דצריך לומר גם יתר הדברים הנזכרים שם, ע"ש. והביא דברי הבי"ח רק להורות דלהפ"ח לקטנים צריך לכתחלה להוסיף באמצע :

הלכות ברכת המזון סימן קפו קפח

ביאורים ומוספים

גירסת הרא"ש (שם) שהחותם כן הרי זה מגונה.

[ביה"ל ד"ה מחזירין]

עין ביה"ל ד"ה מחזירין, דאם מסתפק לו אם אמר ברכת ותורה צריך לתורה, ועין שם בנשמת-אדם טעמו, דתכנית ברכת ותורה בברכת-המזון הוא דאורייתא⁽¹²⁾.

12 ולפי דעה זו כתב החזו"א (ארי"ח סי' כח ס"ק ז), שאין ברכת 'מעין שלש' פוטרת את ברכת המזון, שאפילו אם מנחן השלש ברכות אינו מהתורה, מ"מ חסר לו הזכרת ברכת ותורה.

ואולם כתב החזו"א (שם) שכיון שמבואר בפוסקים שברכת 'מעין שלש' פוטרת ברכת המזון מהתורה, מוכח שהזכרת ברכת ותורה אינה מן התורה, ורק שכן תיקנו חכמים במטבע הברכה וקבעוהו לעכב בדיעבד.

סימן קפח

נסח ברכה שלישית, ודיני ברכת-המזון בשבת, והטועה בברכת-המזון

[משנ"ב ס"ק א]

עין לקמן בסימן רטו.

1 (ס"ק ד) ביאר בשם האחרונים, שכיון ששלש הברכות הראשונות הן מדאורייתא, וברכת 'הטוב ומטיב' אינה אלא מדרבנן, יש לענות 'אמן' אחר ברכת 'בונה ירושלים' כדי להראות שיש חילוק בין הברכות הראשונות לברכה האחרונה.

ואפילו אם לא אכל כדי שיעור שביעה, שאו חיובו בברכת המזון הוא מדרבנן בלבד, כתב הפמ"ג (סי' נא משב"ז ס"ק ב) שמ"מ לא פלוג רבנן, וחיוב לענות 'אמן' אחר ברכת 'בונה ירושלים'.

[משנ"ב ס"ק ו]

דהיא עקר ברכת הארץ, אלא אפילו לענין ברכת ותורה נמי מחזירין אותה⁽⁸⁾.

8 ולגבי אשה המוציאה אנשים בברכת המזון, כתב בביה"ל לעיל (סי' קפו ס"א ד"ה ומציאות) שהי"ד דוקא באופן שאכן הזכירה ברכת ותורה.

[משנ"ב ס"ק ח]

כן כתב ט"ח-אברהם לקמן בסימן קפח ע"פ-קטן ת, ועין ב"מ שכתבנו שם ב"ה בשם שאר אחרונים⁽⁹⁾.

9 ובביה"ל שם (ס"ו ד"ה לראש), הסיק שדינו של המג"א צריך עיון גדול למעשה. ואולם באופן שסיים את כל שלש הברכות הראשונות ופתח בברכת 'הטוב והמטיב', התבאר שם שצריך בודאי לחזור לתחילת ברכת המזון.

[שעה"צ ס"ק ח]

דיכול לומר קדם שהתחיל תב"ת מודים⁽¹⁰⁾.

10 לענין מה שהשווה את הזכרת 'ברית ותורה' להזכרת 'יעלה ויבוא', ראה מה שכתב בספר עמק ברכה (עמ' סא) לדון בדבריו.

[ביה"ל ד"ה ברית ותורה]

מפ"ל מקום יצא בדיעבד ודי חוקתו⁽¹¹⁾.

11 מבואר מדבריו שהאומר לשון שנאמר עליו בש"ס שהוא לשון 'מגונה', יצא בדיעבד, וכתב החזו"א (ארי"ח סי' כח ס"ק ח) שלפי זה מי שחתם בברכת הארץ 'מנחיל ארצות', ובבונה ירושלים 'מושיע ישראל', יצא בדיעבד, שהרי אמרו בגמ' (פסחים מט, ב, על פי

המשך מעמוד קודם

6 ובמשנ"ב שם כתב, שנחלקו הפוסקים אם הברכות שבברכת המזון מעכבות זו את זו, שיש אומרים שמי שאינו יודע לברך אחת מן הברכות לא יברך כלל, גם אם אינו יכול לקרוא לבקו שיוציאו בברכת המזון, ויש אומרים שצריך לברך על כל פנים את הברכה שידע. ולענין דינא כתב, שאם אכל כדי שביעה, שחייב ברכת המזון שלו הוא מן התורה, יש להחמיר ולברך את הברכה שידע.

[שעה"צ ס"ק ו]

ותיגו לילדים קטנים פחותים מוח' שנה⁽⁷⁾.

7 וכשמברך ברכת המזון המקוצרת בשבת ויום טוב וראש חודש, כתב הכף החיים (סי' ד) שצריך להזכיר אף מעין המאורע, דהיינו ולומר 'ושמחנו ביום השבת הזה', 'והכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה' וכדו'.

היא. ואף שהיה מקום לומר שכשברך 'בורא נפשות' יצא ידי חובת ברכה ראשונה של ברכת המזון, שהרי הזכיר שם ומלכות וענין הברכה, מ"מ כיון שמבואר לקמן (סי' רב ס"ק נה) שברכת 'מעין שלש' וברכת 'בורא נפשות' אינן פוטרות זו את זו, כל שכן שאין ברכת 'בורא נפשות' פוטרת את ברכת המזון.

5 ובשעה"צ לקמן (סי' ריג ס"ק ב) כתב, שהמחבר כאן סתם כדעה הראשונה, שבדיעבד אין החתימה מעכבת. אולם כתב להעיר, שמדברי השו"ע שם (ס"ג) שכתב שאין השומע יוצא ידי חובתו אלא אם כן שמע את הברכה מתחילתה ועד סופה, משמע שגם חתימת הברכה היא לעיכובא, וראה שם שנשאר בזה בצריך עיון קטן.

[שעה"צ ס"ק ז]

עין לקמן בסימן קצד ע"פ-קטן יג ובשער-הצייץ שם⁽⁶⁾.

הלכות פרבת המזון סימן קפח

ביאורים ומוספים

סי'ג, וראה משניב שם סי'ק ו' שצריך לקרוא בפרשת ראש חודש לפני הקריאה של חנוכה, משום שתדיר קדם, ואם טעה והתחיל לקרוא בשל חנוכה, צריך להפסיק ולקרוא בשל ראש חודש. אמנם, במשניב שם (סי'ק ח') ובביה"ל שם (ד"ה ואם טעה) כתבו בשם ה"ט"ו שאינו צריך להפסיק ויכול להמשיך לקרוא בשל חנוכה [ולכאורה לדעת המשניב, גם כאן בברכת המזון ננקוט כן שישיים לומר 'יעלה יבא']. ובספר בירור הלכה (תנינא סי' קפד עמ' שסא, וסי' תרפד עמ' שעג) כתב, שמשמעות דברי החזו"א כדברי המשניב בהל' חנוכה [והביא שכן דעת רבים מן הפוסקים], שאם התחיל 'יעלה יבא' לא יפסיק, אלא יגמור 'יעלה יבא' תחילה ולאחר מכן יאמר 'רצה'.

[משניב סי'ק טז]

ולא הנזכיר של שבת⁸. ואפילו אם ספק לו אם הנזכיר או לא, תלינן דמסתמא כוונתו לא הנזכיר⁹.

8) ואם בטעות אמר 'רצה' וכדו' ביום שאין צריך לאומרו, כתב הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש סי'ק טה) שאם כבר סיים את הברכה אינו צריך לחזור, ומשיך ממקום שהפסיק.

ואם אחר שסיים 'יעלה יבא' טעה והמשיך 'ותחזינה' כבתפילת שמו"ע [והוא הדין אם אחרי 'על הנסים' המשיך 'יעל כולם יתברך']. כתב הקצות השלחן (שם סי'ב) שיחזור ממקום שטעה ויאמר כהוגן, ואם כבר אמר 'ברוך אתה ה' וכוונתו היתה לחתום בחתימה שבתפילת שמונה עשרה, כתב שם (בדה"ש סי'ק כד) שלא יתקן לחתימה של ברכת המזון, אלא יאמר 'למדני חקיך' כדין המברך ברכה לבטלה.

9) וביתר ביאור כתב לקמן (סי' תכב סי'ק ו'), שאנו תולים שמן הסתם בירך כמו שרגיל בכל יום, דהיינו בלא 'יעלה יבא'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' יח אות ב) ביאר, שאדם נמשך אחר רגילותו אפילו בשבת, ומסתבר ששכח לומר 'יעלה יבא', ולא אמרינן שאימת שבת עליו, עיין שם.

דווקא אם נתעורר לו הספק מיד לאחר הברכה, אולם אם ברור לו שהיה בדעתו תוך כדי הברכה להזכיר מעין המאורע, ורק לאחר זמן רב נפל ספק בליבו אם הזכירו, כתב לעיל (סי' קיד סי'ק לח) ולקמן (סי' תכב סי'ק ו') לענין תפילה, שאינו צריך לחזור.

ואם העיד קטן בפניו ששמע שהזכיר מעין המאורע, דעת הגרש"ז אויערבך (ששי"כ פני' הע' ח') שיכול לסמוך על עדותו, כיון שאין זו עדות אלא גילוי מילתא בעלמא, הרי החזקה שבידי כפי רגילותו אינה חזקה גמורה. [וראה בענין זה לענין תפילה לעיל סי' קיד סי'ק לח]. אכן, ראה בשלמי תודה (סוכות עמ' שט) מה שהביא בזה.

ושנים המכחישים זה את זה, שאחד אומר שהזכיר והשני אומר שלא הזכיר, כתב הגרש"ז אויערבך (ששי"כ ח"ג פני'ז) שאין אומרים שמסתמא אמר כפי שהוא רגיל, אלא הרי זה ככל ספק דרבנן שהולכים בו לקולא.

[משניב סי'ק יז]

אומר ברוך אתה יי¹⁰.

10) ואף ששינה השר"ע בנוסח הברכה, שבשבת ובראש חודש הנוסח הוא 'שנתן' וביום טוב 'אשר נתן', כתב המאמר מרדכי (סי'ק ט) שלא כתב כן בדוקא, ויכול לומר 'שנתן' או 'אשר נתן'.

[ביה"ל ד"ה שנתן שבתות למנוחה]

ולענין דפתי' יש לעיין בזה טובא¹¹.

11) ובשוב קשיה זו כתב הערוך השלחן (סי'ד), שכיון שהכמים תיקנו לומר 'יעלה יבא' או 'רצה' בתוך הברכה, דין ברכה עליהם וכאילו נאמרים בשם ומלכות, ואם כן אין לאומרם לאחר הברכה, שבאופן זה אינם נאמרים בשם ומלכות, וכעין זה ביאר הגרש"ז אויערבך (ששי"כ פני'ז הע' טו).

[משניב סי'ק ב]

רק ימתין קצת אחר תבת 'ירושלים' ואחר-כך לאמר אמן².

2) אך אם שהה לאחר הברכה יותר מכדי דיבור, כתב לעיל (סי' קכד סי'ק לד) שהיא אמן יתומה, ולכן צריכים להזהר שלא יהיה ההפסק יותר מכדי דיבור.

[משניב סי'ק ו]

לא קפדינן בנה ואומרים אותה כמו שהיא מסודרת בהפלת שמונה-עשרה, לכן אין למחות ביד הפוגעין בנה³.

3) ולגבי ראש השנה, כתב המטה אפרים (סי' תקפג אלף למטה סי'ק ב) שאף אלו המדליגים על תיבת 'מלך' בכל השנה, מ"מ בראש השנה יאמרוהו, כיון שכל עיקרי התפילות והברכות ביום זה מיוסדים על כבוד מלכותו ויתברך.

[משניב סי'ק ז]

או בןמנו⁴.

4) ובבית האבל, כתב השר"ע (יר"ד סי' שעט סי'ב) שיש מוסיפים בברכה השלישית נחם ה' אלקינו את אבלי ירושלים וכו' בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים, וכן מודפס בסידורים לבני עדות המזרח. מאידך, ראה באר הגולה (יר"ד שם) שכתב [לגבי נוסח ברכה רביעית בבית האבל המחזר בשר"ע שם סי'א] שאין נהגים לשנות הנוסח בברכת המזון בבית האבל, משום שנוקטים כדברי התוס' (כתובות ת, ב ד"ה כז) שברכת אבלים אינה אלא בעשרה, וכן כתב הגשר החיים (פ"כ סי' ב אות יג), וראה בלקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון עמ' קכב, ב). וראה מה שכתבנו לקמן סי' קפט סי'ק ו'.

[משניב סי'ק ט]

נעשה להם כטפס ברכה ואין בנה משום שאלת צרכיו בשבת⁵.

5) ומטעם זה, כתב הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש סי'ק כא) שאף שהמנהג לאחז את הכוס רק עד 'אל יחסרנו', מ"מ ראוי לאחזה גם באמירת 'הרחמך וכו', כיון שנוסח זה הוא מטופס ברכת המזון, וכתבו השערי תשובה (סי' קצ סי'ג, בשם החכם צבי) והכפ החיים (סי' קפג סי'ק יט) שיאחזנה עד אחרי ברכת 'בורא פרי הגפן', וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רה על סי' קצ) שמנהגו לאחז את הכוס עד ברכת 'בורא פרי הגפן' [חנן מבטעודה שלישית, משום שאינו שותה ממנה עד לאחר הברכה].

וכן לענין ברכת האורח, כתב הברכי יוסף (שירי ברכה סי'ק א) שהמנהג הפשוט הוא שגם בשבת מברך האורח את בעל הבית, וכמעשהו בחול, שהרי כל זה מטופס ברכת המזון הוא.

[משניב סי'ק יא]

ועיין במעשה רב⁶.

6) שכתב (אות פז) שסיום הברכה השלישית הוא 'בונה ירושלים אמן'.

[משניב סי'ק יג]

וקיימא לן בקל מקום: תדיר קודם, ובדיעבד אם תתליה, כוונתו יצא⁷.

7) וכן כתב לקמן (סי' רפו סי'ק יא), שדין 'תדיר קודם' אינו אלא למצוה לכתחילה, אך לא לעיכובא.

ומי שהתחיל לומר 'יעלה יבא' ונזכר שעדיין לא אמר 'רצה', כתב בשו"ת שאגת אריה (סי' ב) שיפסיק ויקדים לומר 'רצה' ולאחר מכן יחזור ויאמר 'יעלה יבא'. וביאר הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש סי'ק יג) שאף לדבריו יש להפסיק רק אם עדיין לא אמר 'ביום ראש חודש הזה', אבל לאחר שאמר כן הרי יצא ידי חובת הזכרת המאורע, וכבר הקדים הזכרה זו להזכרת שבת, ומה תועלת תהיה לו אם יפסיק עכשיו.

ולגבי קריאת התורה בראש חודש שבת, כתב השר"ע לקמן (סי' תרפד

הלכות ברכת המזון סימן קפח

באר הגולה צב

ג שם מח ד מרדכי
קטש התוספות ורמבם
ינה והרשב"א
ה שם המרא בסודש
לש"י התוספות ו סוד
וקט"ג א שם במקרא
סט

טעמא: ג יצריך להזכיר בכרכה שלישית מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה (ג) שום מלכות אחר.
(ד) והאומר 'ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך' טועה, שאין להשוות מלכותך דארעא עם מלכותך דשמיא.
וכן אין לומר בה (ה) 'אבינו מלכנו': הגה ויש אומרים דאף כשאומר 'יעלה ויבוא' לא יסיים 'מלך חנוך ורחום' אלא
ירגל מלת 'מלך' (אבותיהם), וסבא נכונה היא, (ו) אכל לא ראיתי (ב) נוהגין כן: ד' נסח ברכה זו פותח בה 'רחם ה'
אלהינו' (ז) או 'נתמנו ה' אלהינו', (ח) וחותם בה 'בונה ירושלים' או 'מנחם ציון בבנין ירושלים'.
(ט) ואין לשנות הנסח משבת לחל, דבין בשבת בין בחל אומר (י) נסחא אחת: הגה [*] ויש אומרים (יא) דאומרים
'בונה ברחמי ירושלים', (כ) נוהגין (מרדכי סוף ברכות): ה' 'בשבת (יב) אומר בה 'רצה והחליצנו', ובראשית
יום-טוב וחלו של מועד אומר 'יעלה ויבוא'. ואם חל אחד מהם בשבת, אומר 'רצה והחליצנו'
(יג) ואחר-כך 'יעלה ויבוא'; ואינו מזכיר של שבת (יד) ב'יעלה ויבוא' ולא של יום-טוב וחלו של מועד
וראשית-הדש (טו) ב'רצה והחליצנו': ו' טענה (טז) ולא הזכיר של שבת, (יז) *אומר 'ברוך אתה ה' אלהינו
מלך העולם * שנתן שבתות (צ) למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולזכרית, ברוך אתה ה' מקדש השבת".

באר היטב

(ב) נוהגים כן. ואין למחות ביד הנוהגין כן, מ"א: (ג) למנוחה. רמי שאינו

משנה ברורה

התורה, ויבואו לזולל בה אף שלא במקום בטוח מלאכת בעל-הבית, אכל עקשו שגם הפועלים מקרכים ארבע ברכות, כמו שכתוב בסימן קצא, אין לחש לזה. לפי טעם זה, בין פשטברך בזמן ויבין פשטברך ביחודי, יכול לענות אמן בקול רם, וכמנהג ששן המנהג. (ב) לא יאמר 'בונה ירושלים' אמן בנשימה אחת, רק ימחין קצת אחר תחת 'ירושלים' ואחר-כך יאמר אמן, כדי שלא יהא משמע שגם האמן מסיים הברכה הוא: ג (ג) שום מלכות אחר. הינו, כגון הא דמסיים המתבר לקמה: (ד) והאומר וכו'. צריך לומר לכן האומר, וכן הוא בשור: (ה) 'אבינו מלכנו'. אלא יאמר 'אבינו רענו'; ואף-על-גב דאינו אומר בידו ממש עם מלכות בית דוד, מפל מקום כיון דבחד ברכה הוא, לא ארע ארעא לארבוני מלכותך דשמיא אצל מלכותך דבשר ודם: (ו) אכל לא ראיתי וכו'. (ג) והאחרונים כתבו טעם לזה: כיון דענין בפני עצמו לגמרי הוא, לא קפדין ביה ואומרים אותה כמו שהיא מסדרת בתפלת שמונה-עשרה, לכן אין למחות ביד הנוהגין כן: ד' (ז) או 'נתמנו ה' אלהינו בירושלים' צריך וביצין משכן כבודך ובמלכות בית דוד משיחך ובבית הגדול והקדוש וכו': (ח) וחותם בה וכו' או מנחם. מלשון זה משמע שאף אם פתח ב'רחם' מתר לחתם ב'מנחם', ואף שאין התחיתה מעין הפתיחה ממש, לית לן בה, דעל-כ"ל פנים הענין אחד. (י) אכל יש מאחרונים שמתמירין בזה וסוברין דצריך להיות מעין הפתיחה ממש: (ט) ואין לשנות וכו'. רצה לומר, דאם אומר בחל

שערי השוכה

[*] ויש אומרים דאומרים כו'. ענין בפני-התקנים, וענין בבני שכתב משום

באור הלכה

* אומר ברוך אתה ה'. אף-על-פי שאם היה מוכרין במקומו לא היה נסח ברכה בשם ומלכות, הינו משום שכתבנו ומכירה בברכה הסמוכה ורי היא וכללת בברכה שיש בה שם ומלכות בפתיחה ובתחיתה, ותחיתה הראשונה כוללת בלן, אכל כיון שסיים 'בונה ירושלים' ואמרה ברכה בפני עצמה לא הרי סמוכה להכרחה כיון שאינה אלא אקראי בעלמא [מביין]: * שנתן שבתות למנוחה. ענין במשנה ברורה מה שכתבנו בשם הש"י לענין אם אינו יודע נסח ברכה זו וכו'. ולעניות דעמי יש לענין ביה טובא (יא), לפי מה שפסק השלחן-ערך לעיל בסימן קיד סעיף ו' דאם שכח לומר 'משיב רוח' ונזכר עד שלא התחיל 'אתה קדוש דאומר 'משיב רוח', והוא הדין לענין 'יעלה ויבוא' כשזכר קדם שהתחיל 'מורים', וידלקמן בסימן חכב סעיף א, והטעם בכל זה משום דכיון שלא התחיל צדן ברכה אחרת לא נקרא צדן סיים ברכה, אסין נכא נמי בענינו: והי דחקנו וכו' לבתחלה לומר נסח ברכה שנתן שבתות וכו' דהכי צריך ספי, בדכתבנו מעתה, אכל היכא דאינו יודע הנסח למה לא יאמר כן 'רצה' קשה שבת או 'יעלה ויבוא' כשהוא יום-טוב כיון שלא התחיל צדן ברכה שאחרית, וכעוסק צדן בברכת ימים' דמי; ואם תרצה לחלק ולומר דלענין ברכת-המזון שאני, דחשבי רבנן סיים ברכה מפנין שגמר ברכת 'בונה ירושלים', ואפלו הכי היכא דהוא מבדך בשביל מעין המאדע ברכה מנתנת הקלו ולא הטיחה לחוד לראש פשנזרה, כל זמן שלא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', זה אינו, דהא הביאו ראה לדגם תפיל מענינו דמתני תקנה קדם שהתחיל 'הטוב והמטיב', אלא דלא חשיב סיים ברכה קדם שהתחיל ברכה שאחרית, ואם באת לדחוק לחלק כמו שכתבנו אין מקור לדגם. איכרא, דרין זה דשלחן-ערך תפיל בסימן קיד וילקמן בסימן חכב לאר מלתא בררא היא, דכמה ראשונים פליגי על זה, ענין שם לעיל בבאור הלכה. ומפל מקום לפי דעת השלחן-ערך

'רחם' יאמר בשבת גס-פן 'רחם'. (ס) ואף-על-גב דאסור לתבע צרכיו בשבת, הכא שאני, דטפס ברכה כף היא תמיד. (י) וגם כל 'הרחמן' יכול לומר בשבת אף-על-פי שאינו משפס הברכה שתקנו חכמים, שפיין שנהגו הפל לאמרם בכל פעם שמכריזין ברכת-המזון, נעשה להם כטפס ברכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת: (* נסחא אחת. והג"ר א כתב שהעקר קה"ר, שכולל יאמר 'רחם נא' במנהגו ובשבת יאמר 'עמנו וכו' ומסיים 'מנחם' וכו'. וכן יש עוד (ו) כפה ראשונים שסוברין כן: (יא) דאומרים בונה ברחמי וכו'. משום (כ) דכתיב "שבת ירושלים ברחמים" וגו', (ט) וגם מאחר שהתחיל בתחלת הברכה ב'רחם' מסיים נמי ברחמים כדי שיהיה התחיתה מעין הפתיחה ממש, ומפל מקום לכלי עלמא אין מעשב ללל. וענין פמעשה-רב: (יב) אומר בה. לפי שהזכרה זו וכן 'יעלה ויבוא' הם בקשת רחמים, קבעים בברכת 'בונה ירושלים' שהיא גס-פן בקשת רחמים, ולא בברכת הארץ שהיא הודאה; (י) ואם הזכירם בברכת הארץ לא יצא וצריך לחוד ולהזכיר ב'בונה ירושלים': (יג) ואחר-כך 'יעלה ויבוא'. מפני ששבת הוא תדיר, ומקרא לן בכל מקום: תדיר קודם, וכדי-עבד אם התלוי, בודאי יצא: (יד) ב'יעלה ויבוא'. דהא כבר הזכיר שבת ב'רצה', (ט) ולמה יחזור ויזכירנו: (טו) ב'רצה והחליצנו'. דהא תקנו על זה נסח בפני עצמו 'יעלה ויבוא', ולמה יכפילה פעמים: ו' (טז) ולא הזכיר של שבת. ואפלו אם ספק לו אם הזכיר או לא, (יז) תלין דמסתמא בודאי לא הזכיר: (יז) אומר ברוך אתה וכו'.

שער הציון

(ב) פרי-מגדים בשם רש"י: (ג) מגן-אברהם ואליה רבה, וכן הוא דעת הש"י: (ד) הלבוש ועל-תמיד, וענין בדרך-המודות שחולק על זה: (ה) בית-יוסף: (ו) בשם שבל-לגט ודרכי-משה בשם אור ורע: (ז) ר"ח המוכא באור ורע והאשכול והרי"א והקוה, וענין בהר"א שכתב גס-פן דבחימה על-כ"ל פנים צריך לסים בשבת פנחמה וכולל ב'בונה ירושלים', אלא דבפתיחה אפשר דבין בחל ובין בשבת יכול לפתח ב'מנחם', ענין שם: (ח) ענין בבית-יוסף: (ט) עטרת-זקנים, וענין בנסח ברכת-המזון של הרמב"ם ששם פתח גס-פן 'ברחמים': (י) מגן-אברהם ורש"א וכן פתח בהדיא בפה"ג וכמו שכתב באליה רבה: (יא) בית-יוסף: (יב) כן מוכח לפי מה שפסק הפנן-אברהם והש"י והרבה אחרונים לקמן בסימן חכב לענין 'יעלה ויבוא', ולא בהרמ"א שם, והוא הדין הכא, ובפרט לפי מה שמעיד שם בבית-יוסף דהירושלמי מורי לענין ברכת-המזון, וכן הוא דעת הג"ר שם בהקדמה, עיי"ש, אסין הרי מוכח שם בהירושלמי [פנך שלשה שאכלו הלכה דן בהדיא דלענין ברכת-המזון דשבת אפלו ספק חזרה, וכמו שכתב הפרי-מגדים בסימן חכב

